

gelegd voor het beantwoorden van deze vragen. Het boek van Van der Zalm verdient het beoordeeld te worden op wat het is: een indringende analyse van de soms turbulente Nederlandse opvoeringsgeschiedenis van het werk van een van de belangrijkste toneelschrijvers. Niet meer, maar zeker niet minder.

Een kanttekening en een zeerpuntje tot slot. De kanttekening: Van der Zalm baseert zijn betoog voor een belangrijk deel op recensies. Hij verantwoordt deze methode omstandig en overtuigend, en laat zien hoe waardevol deze bron is. Door zijn intensieve gebruik van recensies krijgt zijn analyse echter soms het karakter van een receptiegeschiedenis: recensies vertellen nu eenmaal meer over de waardering van tijdgenoten voor een bepaalde encensering dan over die encensering zelf. Juist als het debat over toneel in de jaren zeventig en tachtig tot grote hoogte wordt gevoerd, ontnemt dit ons enigszins het zicht op de opvoering zelf. Het zeerpuntje: Van der Zalms annotatie is soms grotesk. Voetnoten met citaten uit — toegegeven — vaak onderhoudende recensies vullen hele pagina's. Het leidt tot een vormgeving die geen recht doet aan de inhoud van dit boeiende boek.

Dirk Jan Wolfram

S. Wedema, *'Ethiek' und Macht. Die niederländisch-indische Kolonialverwaltung und indonesische Emanzipationsbestrebungen 1901-1927* (Dissertatie Universität Zürich 1995, Beiträge zur Kolonial- und Überseegegeschichte LXXI; Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998, 353 blz., DM88,-, ISBN 3 515 07264 0).

Bij de lezing van dit aan de universiteit van Zürich verdedigde proefschrift moest ik denken aan een anekdote van wijlen W. Ph. Coolhaas over zijn ervaringen als Indisch ambtenaar. Bij het innen van de belastingen op de Molukken merkte hij tot zijn verrassing dat hem reeds een vertegenwoordiger van de communistische partij was voorgedaan, die zich had uitgegeven voor het nieuwe bestuur en de gereedliggende gelden had geïnd. Hoewel hij met de bevolking te doen had, moest Coolhaas als vertegenwoordiger van de overheid vragen dat men ten tweede male de belasting betaalde. Het ging niet om het bedrag, maar om het principe: daarvan afzien zou hebben betekend dat men afstand deed van het gezag en plaatsmaakte voor de nieuwe machthebbers. Wedema stelt in zijn studie een vergelijkbaar dilemma centraal: hoe reageerden het Nederlands-Indisch bestuur en in het bijzonder de ambtenaren van het Binnenlands Bestuur op de Ethische politiek en op de opkomst van politieke partijen? Door hun betrokkenheid bij de dagelijkse gang van zaken kwamen zij als eersten in contact met de nieuwe bewegingen. Als bemiddelaars tussen de centrale overheid en de bevolking beschouwden veel BBers zich als de ethici bij uitstek, maar dit betrof vooral de welvaarts politiek; tegelijkertijd waren zij vertegenwoordigers van een autocratische overheid. De Ethische politiek was strijdig met de traditionele machtsverdeling: de opvoeding tot zelfstandigheid en het instellen van vertegenwoordigende lichamen betekende niet alleen dat de inheemse bevolking zou emanciperen, maar ook dat de rol van het BB als vertegenwoordiger van het volk zou worden beperkt.

Tussen 1901 en 1927 deden zich snelle politieke en maatschappelijke veranderingen voor in Nederlands-Indië. Vooral na 1910 kwam het onder de inheemse bevolking tot een verhoogde politieke activiteit, die zich tijdens en na de Eerste Wereldoorlog tot een volksbeweging ontwikkelde. Een hele reeks partijen van zeer uiteenlopend karakter presenteerde zich, die ondanks hun verschillen gemeenschappelijk hadden dat zij zich tegen de gevestigde koloniale status quo keerden. De politieke agitatie bereikte een voorlopig hoogtepunt in de jaren twintig met

stakingen op Java en de communistische opstanden in 1926/7. Bij de recrutering van de massale aanhang van enkele partijen speelden traditionele gevoelens soms een grote rol; de leiding van de partijen en de organisatievorm waren echter naar westers voorbeeld gemodelleerd. In het kader van de Ethische politiek zou plaats moeten worden ingeruimd voor Indonesische partijen binnen het koloniale bestel.

Bij de reactie van het Binnenlands Bestuur speelden meerdere zaken door elkaar. Enerzijds was er het gevoel dat de Ethische politiek primair zou moeten bestaan uit welvaartsbevordering en dat de plattelandsbevolking nog lang niet toe was aan politieke partijvorming. Tegelijkertijd speelde een competentiestrijd: als onderdeel van de modernisering van het bestuur waren allerlei nieuwe diensten met andersoortige ambtenaren opgericht, die het traditionele werktelein van de BBer inperkten. Anderzijds was er de reeds gesignaleerde vrees voor gezagsverlies van de overheid. Dat betekent echter niet dat er vanaf het begin een eenduidige reactie bestond: uit Wedema's onderzoek blijkt dat er binnen het Nederlands-Indisch bestuur en binnen het corps BB verschillende opinie's leefden, zij het dat de vrees voor ordeverstoringen bij de meeste BBers bepalend was voor hun oordeel over de vernieuwingen. Dit werd versterkt in de jaren twintig door de politiek van de meeste procureurs-generaal, die een hard optreden wilden tegen de nationalististen. Tegenover het BB en de procureur-generaal stond veelal de adviseur van inlandse zaken, een ambtenaar die rechtstreeks aan de gouverneur-generaal rapporteerde. Als onafhankelijk ambtenaar van het centrale gezag was de adviseur geneigd de nieuwe beweging te bezien vanuit het bredere kader van de politieke emancipatie van de inheemse bevolking en pleitte hij vooral in de beginjaren voor begrip voor de soms onevenwichtige manifestaties van het nationalisme. Men moest de nationale beweging niet zien als een gezagsprobleem, maar als een sociaal fenomeen, een uiting van de onvermijdelijke veranderingen, die de inheemse samenleving moest doormaken. In de loop der jaren verminderde echter de invloed van de adviseur, vermoedelijk vanwege de vrees onder de Nederlanders voor het communisme, dat na 1917 de Indonesische nationalististen beïnvloedde.

Al met al heeft het debat over het nationalisme binnen het Nederlands-Indisch bestuur iets weg van een rollenspel, waarin de adviseurs in Batavia de moderne politiek verdedigden, tegenover de mannen van de praktijk (de BBers) en de ambtenaren van Justitie die even bevreesd waren voor aantasting van gezag. Daarbij kwamen uiteraard nog de wisselende gouverneurs-generaal, de Nederlandse regering en het parlement, die al te vooruitstrevende voorstellen tot verandering tegenhielden. Aan de hand van de besluitvorming over een reeks controversiële zaken maakt Wedema duidelijk wat de beperkingen waren van de Ethische politiek, voor zover er al sprake was van een consistente uitleg van deze term. Ook maakt hij duidelijk dat afzonderlijke BBers niet altijd een zo goede relatie hadden met de bevolking als zij dachten en te weinig deden om de overgang naar een nieuwe orde te vergemakkelijken. Een van de populaire thema's uit het discours over het BB luidt dat de bestuursambtenaar een ontwikkelingswerker was *avant la lettre*. Volgens Wedema is de eenzijdige nadruk op welvaartsbevordering en gezagshandhaving strijdig met het concept van ontwikkelingswerker: het overgrote deel van de BBers had te weinig begrip voor het emancipatiestreven van de bevolking. Toch blijft er na lezing van deze zorgvuldig uitgewerkte dissertatie een vraag over; een kwestie, die ook in het huidige Indonesië gezagsdragers voor problemen stelt. Hoe moet de nadruk op gezag en orde worden beoordeeld? Was het een manier van het BB om de eigen positie te handhaven, of had het ook te maken met de aard van de Indonesische samenleving? Het is duidelijk dat autoritaire tendenties een rol speelden binnen het justitiële apparaat en het BB. Maar dat neemt niet weg dat politieke onrust en chaos niet ver van elkaar liggen, zoals blijkt uit het verloop van de crises in Indonesië in de jaren twintig, 1942, 1945, 1965 en recent in de jaren negentig. Moet men met de schrijver aannemen dat een tegemoetkomender houding jegens de nationalistische

beweging tot een andere uitkomst zou hebben geleid? Misschien, maar dat veronderstelt ook dat de nieuwe leiders voldoende gewicht hadden om die rol op zich te nemen. En daarvan was men niet overtuigd in Nederlandse kringen; te meer daar het in de praktijk niet moeilijk bleek het radicale nationalisme in te dammen.

J. van Goor

R. van der Ham, H. Pars, J. E. van der Putten, *Het groote park. Een tuin op het zuiden. Geschiedenis van het Zuiderpark 1908-1998* ([Voorburg]: 'De nieuwe Haagsche', [1998], 322 blz., f69,-, ISBN 90 72766 49 2).

Het boek is uitgegeven ter gelegenheid van de renovatie van het Haagse Zuiderpark en van het 750-jarig bestaan van Den Haag. De schrijvers willen aantonen dat het Zuiderpark cultureel erfgoed is. Daarom zijn de eerste twee hoofdstukken gewijd aan de geschiedenis van de aanleg van parken en de geschiedenis van het 'volkspark' in het algemeen. Beide stukken zijn technisch van aard — er wordt uitgebreid beschreven hoe deze parken er in verschillende steden in de loop van de geschiedenis hebben uitgezien — en derhalve zal niet iedereen zich geroepen voelen, deze inleidende gedeelten (tezamen 66 bladzijden) te lezen.

In de volgende hoofdstukken wordt de geschiedenis van het Zuiderpark belicht. Helaas is dit opnieuw een vooral technische benadering, aan de 'gewone' Hagenaar, geïnteresseerd in allerlei wetenswaardigheden over het park, niet besteed. Weinigen zal het overzicht van alle in 1956 aanwezige heesters en bomen van begin tot eind blijven boeien: het is een droge opsomming van in totaal 307 planten!

Het derde hoofdstuk — 'Den Haag wil een modern park' — is gebaseerd op de scriptie van Maria Leenheer: 'Het Zuiderpark, een volkspark'. Het is gewijd aan de ontwerpen en ontwerpers van het Zuiderpark. De schrijver gebruikt wel erg vaak woorden als 'misschien' en 'mogelijkerwijs', maar desondanks wordt goed duidelijk wat er allemaal vooraf is gegaan aan de realisatie van het park.

De architect Berlage krijgt in 1908 de opdracht, een ontwerp te maken voor de uitbreiding van Den Haag. In zijn ontwerp neemt hij een groot park op in het zuidwesten van de stad. Voordat de gemeenteraad in 1923 goedkeuring gaf voor de aanleg van het park, zijn er verschillende ontwerpen geweest, van een ontwerp voor een stadspark via een romantisch ontwerp tot een nieuw-architectonisch ontwerp.

Pas in 1921 wordt begonnen met de aanleg van sportvelden, de aanleg van het echte park begint in 1923 en duurt tot 1937. Al tijdens de aanleg kunnen de omwonenden het park bezoeken, want in 1931 wordt het gedeeltelijk opengesteld. Het zwembad is al sinds 1925 open. Vanaf 1927 wordt de aanleg uitgevoerd in het kader van de werkverschaffing. Pas tegen de Tweede Wereldoorlog begint het Zuiderpark op een echt park te lijken.

In het vijfde hoofdstuk wordt onder andere een korte opsomming gegeven per 'onderdeel' van het park: sportvelden, zwembad, openluchttheater enzovoort. Helaas springt de schrijver soms van de hak op de tak. De beschrijving van de zwemtoernooien in het Zuiderbad wordt afgesloten met de mededeling dat in 1949 het zwembad een rekening van tweehonderd gulden kreeg voor het vullen van bloembakken.

Het park is de Tweede Wereldoorlog goed doorgekomen; de jonge beplanting was niet bruikbaar als brandhout. In de jaren zeventig groeit echter de welvaart en kunnen de Haagse stedelingen hun vertier ook buiten hun stad — en land — zoeken. En ook mede door de vergrijzing van de omliggende woonwijken neemt het bezoekersaantal af. Het begin van de verloedering is een